मेकोद्दिष्टं विधीयते। अपुत्राणां च सर्वेषामपत्नीनां तथैव च"। अपत्नीनां ब्रह्मचर्यादीनाम्। मार्कण्डेयपुराणे "प्रतिसंवत्सरं कार्यमेकोद्दिष्टं नरैः स्त्रियाः। मृताहनि यथान्यायं तथा यद्दिष्टोदितम्"। तथा-मिति दत्तनात् गोविप्रहतपाषण्डादीनां सपिण्ड-नाभावेऽपि सांवत्सरमेकोद्दिष्टं कार्यमेवेति मूलपाणिः। अत्रिदक्षवसिष्ठौ "सपिण्डीकरणादूर्ध्वं यत्र यत्र प्रदीयते। श्राद्धे भगिन्यै पुत्राय स्वामिने मातुलाय च। पितृव्यगुरवे श्राद्धमेकोद्दिष्टं न पार्वणम्"। यत्तु जातूकर्ण्यः "पितृव्यभ्रातृमातृव्यामपुत्राणां तथैव च। मातामहस्यासुतस्य श्राद्धादि पितृवद्भवेत्" इति तदाव-श्यकत्वार्थं न तु पार्वणार्थमिति हेमाद्रिः। युक्तस्त्वेवम् "माहः पितरमारभ्य त्रयो मातामहाः स्मृताः। तेषां तु पितृवच्छ्राद्धं कुर्युर्दुहितृसूनवः" इति पुलस्त्योक्ते-र्मातामहस्य पार्वणमेव तत्साहचर्यात् पितृव्यादौ तथा "पितृव्यभ्रातृमातृव्यामेकोद्दिष्टं च पार्वणमिति" त्रयाणा-मेकमे पुलस्त्योक्ते च विकल्पः। केचित्त्वापस्तम्बादीना-वाक्यानि "व्युत्क्रमाच्च प्रमीतानां त्रैव कार्यो सपिण्डता" इत्यस्य पितृव्यादिपरत्वादत्रसपिण्डनपितृव्यादिपराणी-त्याहुः। माता सपत्नीमाता। एकोद्दिष्टं तु कनिष्ठपर-मिति पृथ्वीचन्द्रोदयेऽप्येवम्। विशेषस्त्वधिकारिनिर्णये प्रागुक्तः। केचित्पुत्राभावेऽपि पितामहपार्वणकल्पाव-श्यकम् "पुत्राभावे च तत्पुत्रः पत्नी भार्या तथा पिता। पितामहोऽपि सपिण्डः कुर्यात्तस्योर्ध्वदैहिकम्" इति मार्कण्डेयपुराणादित्याहुस्तत्र "पौत्रे चैकादशाहादि कर्तव्यं श्राद्धमौरसमिति" कातीये विशेषोक्तेः। प्रेतपक्षे श्राद्धकालादिनिरूपणम् आन्वि० यथा ब्रह्मपुराणे "अमुक्तकृष्णपक्षे तु श्राद्धं कुर्यात्तु स्थिते-दिने। त्रिभागहीनं पक्षं वा त्रिभागं खण्डमेव वा। न सन्ति पितरश्चेति कृत्वा मनसि यो नरः। श्राद्धं न कुरुते तस्य रक्तं पिबन्ति ते। यावत्कन्यातुलयो कर्कादास्ते दिवाकरः। तावत् श्राद्धस्य कालः स्या-च्छून्यं प्रेतपुरं तदा"। दिने दिने इति मीमांसा पक्षे श्राद्धार्हा तत्र पञ्चदशश्राद्धानि राक्षसानि। नन्वेवं तिथि-हानादेकस्मिंश्चैव पक्षे चतुर्दशत्वादन्यां चतुर्दश श्राद्धानि नाप्नुवन्ति। एवं तिथिक्षयादर्द्धहानौ षोडशस्युः। न पक्ष-हानिस्तिथ्यादिकल्पनात्। चान्द्रवत्सरस्य दिने दिने पञ्चदशतिथि-भिन्नत्वेः तथा च एकस्मिन् दिने श्राद्धयोग्यतिथिद्वय-लाभे श्राद्धद्वयम् अहोरात्रद्वयो न श्राद्धद्वयम्। तथा च विष्णुधर्मोत्तरप्रथमकाण्डम् "तिथिर्नैव दिवश्चान्द्र-मानेन कीर्त्तितः। अहोरात्रे च चैवेन सावनो दिवसः स्मृतः"। त्रिभागहीनं पक्षं वा इति पक्षादिकल्प उक्तः त्रिभागमित्येकादश्यादिकल्प उक्तः अर्द्धमेवेति त्रयो-दश्यादिकल्पः। न तु अर्द्धमिति पक्षार्द्धमिति व्याख्यानं कल्पतरुणा युक्तम् उत्तरोत्तरकल्पकालोपदेशात् सन्नि-धानाच्च त्रिभागार्द्धप्रतीतेः। त्रिभागहीनत्रिभागपदयो-रपि पञ्चम्यादिविशेषणं कल्पतरोर्न युक्तमेव पक्षापेक्षया पञ्चम्यादेस्त्रिभागहीनादिपदार्थत्वात्तदुपपत्तेरसम्भवात्। गोतमोक्तपञ्चम्यादिकल्पस्य सामान्योपक्रमाश्रयुक्परा-त्वम्। अतएव विष्णुधर्मोत्तरप्रथमकाण्डम् "उत्त-राद्ययनात् श्राद्धे श्रेष्ठं स्याद्दक्षिणायनम्। चातुर्मास्यस्य तत्रापि प्रसुप्ते केशवे हितम्। प्रौष्ठपद्याः परः पक्ष-स्तत्रापि च विशेषतः। पञ्चम्यूर्ध्वं च तत्रापि दश-म्यूर्ध्वमतोऽपि च। मघायुक्ता च तत्रापि शस्ता राजं-स्त्रयोदशी"। पञ्चम्यूर्ध्वं दशम्यूर्ध्वं मिलनेन पञ्चाद्येकादश्या-दिकल्पावुक्तौ। न सन्दीपनेनाकरणे प्रत्यवायदर्शनं नित्यस्तापनार्थं तत्र च पञ्चत्रादिकल्पानां विषम-शिष्टत्वेनेच्छाविकल्पाऽसम्भवादेकादेशा तिथौ देवाः पञ्चदेवा इतिवत् फलभूता कल्पनीयः। एतेषामेव क-ल्पानां दर्शितत्वादाश्विने कृष्णपक्षे एकस्मिन्नपि दिने श्राद्धं कर्त्तव्यमिति पञ्चस्विनमीयः सामान्यमाससविहितन्तु स्यादेव। अत्र संशयः प्रौष्ठपद्यूर्ध्वं यः कृष्णपक्षः स पौर्णमास्यन्तमासव्यवस्थयाऽमावुक्तकृष्णपक्षो भवति स यदा कन्योपक्रमः कन्यासमाप्तश्च तदा तत्र पञ्चत्रादमविवाद-मेव यदा सिंहोपक्रमः कन्यासमाप्तश्च समस्त एव वा सिंहसमाप्तः तदा कीदृशः शास्त्रार्थः। अत्र त्रिकम-म्भतयः ब्रह्मपुराणादिवचनैरेवात्र व्यवस्था द्रष्टव्या-माहुः। यथा ब्रह्मपुराणम् "यावत्तु कन्यातुलयोः क्रमादास्ते दिवाकरः। तावत् श्राद्धस्य कालः स्यात् शून्यं प्रेतपुरं तदा"। तथा भविष्यपुराणे "कन्यां गते सवितरि पितृराजाज्ञयासनात्। तावत् प्रेतपुरी शून्या यावद्वृश्चिकदर्शनम्। ततो वृश्चिक आयाते निराशाः पितरो नृप"। पुनः स्वभवनं यान्ति शापं दत्त्वा सुदा-रुणम्। हंसे वर्षाणि कन्यास्थे शाकेनापि नृपे वसन्। पञ्चम्या उत्तरे दद्यादुभयोर्वैषयोर्द्वयम्। सूर्ये कन्या-स्थिते श्राद्धं यो न कुर्यादुष्टहान्नसी। कुतस्तस्य धनं